

Світлана Резнік

кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна

ORCID: 0000-0001-8310-1242

E-mail: svreznik@i.ua

ЛІДЕРСЬКИЙ СТИЛЬ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Анотація. Результати проведеного дослідження показали, що викладачі вищої школи найбільшою мірою проявляють демократичний стиль. У той же час практично половина студентів вказують, що авторитарний стиль або притаманний викладачам більшою мірою, ніж інші, або рівною мірою з демократичним та ліберальним. Визначено необхідність цілеспрямованого розвитку у викладачів вищої школи здатності використовувати у навчальній практиці найбільш ефективний демократичний стиль.

Ключові слова: викладацьке лідерство, стиль, викладачі вищої школи, авторитарний, демократичний, ліберальний стилі.

Svitlana Reznik

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Pedagogy and Psychology of Social Systems Management Department of the academician I. Zyazyun, National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine

E-mail: svreznik@i.ua

LEADER STYLE OF UNIVERSITY TEACHERS

Abstract: The results of the conducted research have shown that university teachers most commonly display democratic style in their work. At the same time, nearly half of students indicate that authoritarian style is either peculiar to teachers to a greater extent than others, or to the same extent as democratic and liberal styles. There is determined the need in a purposeful development in university teachers the ability of applying the most efficient democratic style in their teaching practice.

Key words: teaching leadership, style, university teachers, authoritarian, democratic, liberal styles.

Светлана Резник

ЛИДЕРСКИЙ СТИЛЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Аннотация. Результаты проведенного исследования показали, что преподаватели высшей школы в наибольшей степени проявляют демократический стиль.

© Світлана Резнік, 2019

В то же время практически половина студентов указывают, что авторитарный стиль или присущ преподавателям в большей степени, чем другие, или в равной степени с демократическим и либеральным стилями. Определена необходимость целенаправленного развития у преподавателей высшей школы способности использовать в учебной практике наиболее эффективный демократический стиль.

Ключевые слова: преподавательское лидерство, стиль, преподаватели высшей школы, авторитарный, демократический, либеральный стили.

Svitlana Reznik

An extended abstract of a paper on the subject of:
“Leader style of university teachers”

Problem setting. An important problem in modern theory and methodology of professional education is teaching leadership development. For a university pedagogue this means, according to the distributed leadership theory, performing administrative functions that includes, for instance, initiative responsibility for a certain sector of work, presiding at meetings, and other various activities. Another direction of teaching leadership development is immediately connected with pedagogic work. Teaching leadership development is a perspective direction of researches the practical significance of which is connected with ensuring high teaching and learning results at higher education institutions.

Recent research and publications analysis. The problems of the essence and peculiarities of teaching leadership, its influencing the teaching process, the traits peculiar to leading teachers are viewed in works by K. Von Esch, H. Zacher, E. Johnson, J. Little, O. Palamarchuk, T. Reinhardt, E. Szeto, E. Stone, A. Cheng, R. Cheung, et al. The problem of teaching leadership development is actively developed by modern teaching community. At the same time, the problem of determining the peculiarities of leadership styles in university teachers at Ukrainian higher education establishments is insufficiently developed.

Paper objective. The goal of the article is determining the prevalence of

leadership styles among the teachers at a technical university.

Main material exposition. To determine the prevalence of leadership styles the authors undertook a polling of students. The research was conducted at the National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”. The total number of respondents amounted to 410 students, 254 of whom were humanities students, and 156 were technical students. The method of the research was polling, for statistical analysis the researchers applied the Student’s criterion and the Fisher’s criterion.

The interpreting of the results was conducted after computing the arithmetic mean of all students’ answers, which showed which of the styles are more typical for university teachers. To obtain additional data, apart from the calculations by percentages of leadership styles prevalence given by students, translation of these evaluations into ranking ones.

Conclusions of the research. Thus, on the results of the conducted research, it was determined that the most characteristic of teachers (nearly 60%) is the democratic style, while the liberal style was displayed by teachers least of all (about 22%). At the same time, a considerable number of teachers (about 40%) use the authoritarian style. This data enable to note, that by students’ estimations, about the same number of teachers may use both the most favorable leadership style (the democratic)

and undesirable ones (the authoritarian and the liberal).

The prevailing majority of students (nearly 60%) think that democratic style in university teachers is displayed to a greater extent than the others. And just a little more than 20% of students scored the authoritarian style in teacher most often; for the liberal style such share was only 7.6%. At the same time, nearly half of the students state that the authoritarian style is either peculiar to teachers to a greater extent than the others, or to the same extent as the other two styles.

Comparison of the responses given by students of humanitarian and technical profiles enabled to determine that the level of manifestation of the authoritarian and the liberal styles by teachers in these two groups

was estimated by the respondents nearly identically. Humanitarian students estimate the manifestation level of the democratic style statistically more frequently than technical students. There is no considerable difference in the number of students within these two groups who estimate the manifestation of correspondently the authoritarian, the democratic, and the liberal styles of teachers as being prevalent in comparison with other styles.

The obtained results enable to note the need in deliberate training university teachers for developing their ability to adjust their teaching style and to use the most efficient democratic style in teaching practices. Further pedagogic researches may be directed at solving this problem.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Важливою проблемою сучасної теорії та методики професійної освіти є розвиток викладацького лідерства. Для педагога вищої школи, згідно з теорією розподіленого лідерства, це означає виконання адміністративних функцій, що включає, наприклад, ініціативну відповідальність за певний напрям роботи, проведення зборів, різноманітну організаційну діяльність. Інший напрям розвитку викладацького лідерства пов'язаний безпосередньо із педагогічною роботою. Так, модель, розроблена Р. Чеунг, Т. Реінхардт, Е. Стоне та Й. Літтле, передбачає чотири напрями діяльності для викладацького лідерства: співробітництво (наставництво, допомога, тренінги для інших викладачів, сприяння співпраці між викладачами та розвитку викладацької спільноти); забезпечення ресурсів (розробка, адаптація та розповсюдження навчальних засобів, наукових матеріалів, сучасних технологій, інноваційних педагогічних ідей), пропаганда (інформування про

сучасні наукові дослідження та можливості інтеграції науки та навчальних планів, участь у академічних дискусіях, вдосконалення наукової підготовки студентів); моделювання (практичне удосконалення навчального процесу, аналіз та обговорення досвіду високоякісного навчання, впровадження ефективних методик навчання) [8]. Розвиток викладацького лідерства є перспективним напрямом досліджень, практична значущість яких пов'язана із забезпеченням високої результативності викладання та навчання у закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблеми сутності, особливостей викладацького лідерства, його впливу на навчальний процес, рис, які притаманні викладачам-лідерам розглядаються у працях К. Вон Есч, Н. Зачер, Е. Йохнсон, Й. Літтле, О. Паламарчук, Т. Реінхардт, Е. Сзето, Е. Стоне, А. Ченг, Р. Чеунг тощо [8, 10, 11, 12, 13 та ін.].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим

присвячується дана стаття. Проблема розвитку викладацького лідерства активно розробляється сучасною педагогічною спільнотою. У той же час недостатньо дослідженою є проблема визначення особливостей лідерських стилів викладачів вищої школи в українських закладах вищої освіти.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення розповсюдженості лідерських стилів викладачів технічного університету.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Усвідомлення розповсюдженості лідерських стилів серед викладачів вищої школи важливо для удосконалення їхньої педагогічної майстерності зокрема та навчального процесу у закладі вищої освіти загалом. Так, у дослідженнях О. Бота, М. Дахар, А. Заман, М. Нуссаїн, С. Тулбуре, Ф. Фаїзе, А. Хіваз було визначено, що лідерський стиль викладачів впливає на академічну успішність студентів: найкраща успішність пов'язана з демократичним стилем викладача, найгірші показники – при ліберальному; авторитарний стиль дає гірші результати, ніж демократичний, але кращі, ніж ліберальний [7, 9]. У дослідженні Ю. Терлецької визначено, що ці три стилі суттєво впливають на ефективність фахової діяльності викладача вищої школи [6].

Згідно з педагогічним дослідженням, найбільш бажаним є демократичний стиль викладача (О. Беляєва, О. Бота, М. Дахар, І. Зязюн, О. Козлова, О. Савчук, С. Тулбуре та ін.) [1, 3, 4, 5, 7, 9]. Найбільш негативний – ліберальний (О. Бота, М. Дахар, І. Зязюн, О. Козлова, С. Тулбуре та ін.) [3, 4, 7, 9].

Стосовно авторитарного викладацького стилю думки науковців та результати досліджень суперечливі. Найчастіше відзначається, що, хоча цей стиль може призводити до позитивних

навчальних результатів, але загалом він є менш бажаним та сприятливим, ніж демократичний. Зокрема, І. Зязюн та ін. зазначають, «якщо ми обираємо авторитарний стиль у своїй взаємодії, то можемо розраховувати на предметний результат, проте психологічний клімат у процесі виконання справи не буде сприятливим: робота йде лише під контролем, немає відповідальності, гальмується становлення колективістських якостей, розвивається тривожність», стосовно ж демократичного стилю – «у цьому разі ми не можемо зразу розраховувати на високий предметний результат. Проте оскільки формується почуття відповідальності, підвищується творчий тонус, поступово розвивається здатність свідомо, самостійно і творчо працювати, то ми забезпечуємо стабільний результат у праці і закладаємо міцний підмурівок розвитку особистості» [3, с. 217].

Деякі з дослідників розглядають авторитарний, демократичний, ліберальний стилі через призму педагогічного спілкування (О. Беляєва, О. Жданова-Неділько), але більшість – через особливості управлінської діяльності педагогів (І. Зязюн, Ю. Терлецька, О. Козлова, О. Савчук).

Зокрема, І. Зязюн та ін. характеризують ці три стилі так: «авторитарний учитель, самочинно визначаючи спрямованість діяльності групи, вказує, хто з ким повинен працювати, як робити. Це гальмує ініціативу учнів. Головні форми взаємодії: наказ, вказівка, інструкція, догана... Педагог, що обрав демократичний стиль, спирається на думку колективу, прагне донести мету діяльності до свідомості кожного учня і підключити всіх до активної участі в обговоренні роботи. Основні способи взаємодії: заохочення, порада, інформація, координація, що розвиває в учнів упевненість у собі, ініціативність... Ліберальний учитель прагне не

втручатися в життя, колективу, легко підкоряючись часто-густо суперечливим впливам. Форми його роботи зовні нагадують демократичні, але через відсутність власної активності і зацікавленості, нечіткість програми і брак відповідальності у самого керівника робота йде на самоплив, виховний процес некерований. Результати праці значно нижчі» [3, с. 217].

О. Козлова відзначає, що «якщо розглядати взаємодію викладача з аудиторією з позицій класифікації, запропонованої К. Левіном, можна сказати, що авторитарний викладач виходить з того, що студенти не люблять навчатися і за будь-якої нагоди уникають навчальної діяльності, у них нема честолюбства і вони бажають, аби ними керували. Щоб змусити студентів навчатися, необхідні примус, контроль та погроза покарання. Авторитарний викладач чітко структурує роботу студентів і майже не дає їм свободи в прийнятті рішень, для того, щоб забезпечити виконання навчальної роботи, вдається до заборон без попускать, може здійснювати психологічний тиск, зазвичай у вигляді погроз... Демократичний викладач виходить з того, що якщо студенти розділяють навчальні цілі, вони будуть використовувати самоуправління та самоконтроль, здатні до творчого вирішення завдань. Такий викладач обирає механізми впливу, що апелюють до потреб більш високого рівня: потреби в приналежності, високій меті, автономії та самовираженні, уникає нав'язування своєї волі чи свого бачення студентам. Студенти користуються широкою свободою у виконанні завдань. Визначивши загальні цілі, викладач надає інструкції у формі пропозицій, дозволяє студентам сформулювати свої власні цілі відповідно до тих, що він сформулював. Замість того, щоб здійснювати жорсткий контроль за студентами в процесі їхньої самостійної роботи, демократичний

викладач очікує, коли роботу буде виконано до кінця, щоб провести її оцінку. Схвалення та покарання надаються з порадами, розпорядження та заборони – з дискусіями. Демократичний викладач намагається зробити навчальні завдання більш привабливими для студентів, створити ситуацію, в якій вони самі будуть певною мірою мотивувати себе, оскільки сама робота, за своєю природою, є винагородою... Ліберальний викладач дає студентам майже повну свободу у визначенні власних цілей та в контролі за своєю роботою, виконує мінімум роботи як керівник» [4, с. 196-198].

О. Беляєва, характеризуючи ці стилі, акцентує увагу на особливостях спілкування викладача зі студентами: «ознаки авторитарного стилю: тотальний контроль за виконанням будь-якого завдання; психологічний тиск і дискомфорт у спілкуванні; суб'єктивне оцінювання досягнутих результатів. Основними формами взаємодії при авторитарному стилі є наказ, інструкція, догана. Педагог, для якого характерний авторитарний стиль, зазвичай небагатослівний (хоча іноді – навпаки), у нього переважає «керівний» або «директивний» тон і неприпустимість заперечення... Демократичний стиль ґрунтується на думці як окремого студента, так і усього студентського колективу. «Педагог-демократ» намагається донести мету діяльності до свідомості кожного; сформувати особистісно й соціально значущий мотив діяльності; розвивати впевненість студента в собі, у власних силах; стимулювати самостійність; урахувати індивідуальні схильності й задатки; заохочувати ініціативність. Основними формами взаємодії при демократичному стилі є побажання, прохання, порада... Ліберальний стиль, в термінології К. Левіна – «потуральний». У цілому характеризується відсутністю системи організації навчальної діяльності

*ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНІВ
ЛІДЕРСТВА, УПРАВЛІННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ОБ'ЄКТУ*

студентів і контролю за виконанням визначених робіт, формальністю, намаганням уникнути відповідальності за те, що відбувається в навчальній аудиторії. Основна форма взаємодії – умовляння. Найбільшим недоліком ліберального стилю є відсутність

цілеспрямованої діяльності з боку викладача» [1, с. 18-19].

Узагальнюючи педагогічні дослідження, ми визначили критерії та характеристику лідерських стилів викладача відповідно до них (табл. 1).

Таблиця 1 – Характеристика лідерських стилів викладачів вищої школи

Критерії	Лідерські стилі викладача		
	Авторитарний стиль	Демократичний стиль	Ліберальний стиль
Постановка цілей та завдань у навчальному процесі	Викладач вирішує «що», «як» та «коли» мають робити студенти	Студенти беруть участь у виборі способів вирішення навчальних завдань, у плануванні «індивідуального шляху розвитку та навчання»	Нечіткість цілей, викладач не втручається у вирішення навчальних завдань студентами, усувається від керівництва навчальним процесом
Організація навчального процесу	Значна та постійна увага на досягнення цілей, незалежно від особливостей студентів	Значна та постійна увага на досягнення цілей з урахуванням особливостей студентів	Все йде за течією, нестача «зворотнього зв'язку» для студентів
Контроль	Жорсткий, послідовний	Сильний, послідовний	Слабкий, непослідовний, низький рівень вимог
Ставлення до студентів	Байдуже, не враховується точка зору, інтереси та побажання студентів	Інтерес, увага до студентів, врахування їх індивідуальних потреб та побажань	Байдуже, суперечливе
Спілкування	Формальне, обмежена можливість для висловлювання власної точки зору, критичних поглядів. Переважає монологічність	Доброзичливе, заохочуються критичні судження, дискусії, активність. Переважає діалогічність	Формальне, викладач ухиляється від організації взаємодії зі студентами
Дисципліна	Жорстко контролюється	Контролюється	Некерована
Мотивація студентів	Більше негативна	Більше позитивна	Некерована

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНІВ ЛІДЕРСТВА, УПРАВЛІННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ОБ'ЄКТУ

Продовження таблиці 1.

Форми взаємодії	Суб'єкт-об'єктна. Наказ, вказівка, інструкція, догана	Студентоцентрована. Суб'єкт-суб'єктна. Заохочення, порада, інформування, координація	Умовляння, інформування. Переважає невтручання у роботу студентів
Особисті риси студентів, які заохочуються	Підпорядкування, залежність, слухняність, пасивність	Ініціативність, самостійність, впевненість у собі, креативність, відповідальність	Самостійність, непевненість
Визначальні якості викладача	Владність, домінантність, самовпевненість, догматичність, вимогливість, відповідальність, організованість	Доброзичливість, тактовність, вимогливість, гнучкість, креативність, відповідальність, організованість	Непевненість, некомпетентність, пасивність

Для визначення розповсюдженості лідерських стилів викладачів було проведено опитування студентів. Дослідження проводилось у Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут». В опитуванні взяли участь майбутні інженери-комп'ютерщики, інженери-машинобудівники, інженери-електрики, інженери-фізики, майбутні менеджери, психологи, педагоги. Це дозволило узагальнити різнобічні оцінки студентів, які мали досвід спілкування з викладачами як технічних, так і гуманітарних дисциплін. Серед студентів інженерних спеціальностей взяли участь у дослідженні запрошувались ті, хто обрав із дисциплін для вільного вибору студентів – курси педагогічної спрямованості (відповідно до навчальних планів, це могли бути «Педагогіка вищої школи», «Методика викладання у вищій школі»). Майбутні психологи та педагоги також вивчали педагогічні дисципліни як обов'язкові. Із майбутніми менеджерами було проведено спеціальну бесіду. Тобто перед проведенням опитування відбулось навчання студентів стосовно сутності викладацьких стилів, проводилось обговорення щодо особливостей кожного

стилю, наводились приклади поведінки викладачів для кожного стилю. Завдяки такій роботі студенти добре розуміли питання анкети. Крім того, в інструкції анкетного опитування давалось пояснення щодо лідерських стилів викладачів, які студентам пропонувалось оцінити, при виникненні додаткових питань вони мали можливість звернутись за поясненнями. Загальний обсяг вибірки склав 410 студентів, із них 254 – гуманітарного профілю та 156 – технічного.

Питання анкети передбачало оцінку студентом у процентному співвідношенні від 0 до 100 кожного лідерського стилю (авторитарного, демократичного, ліберального) відповідно до свого сприйняття, визначення того, які стилі використовувались викладачами більшою або меншою мірою під час їхнього навчання у ЗВО. Окремо наголошувалось, що загальна сума відповідей студентів за всіма стилями може бути більше 100, оскільки один й той же викладач може поєднувати декілька стилів спілкування, й у різних ситуаціях поводитись по-різному.

Інтерпретація результатів проводилась після обчислення середнього

арифметичного всіх відповідей студентів, що показало, які стилі є більш характерними для викладачів вищої школи. Для отримання додаткових даних, окрім розрахунків за тими процентами, які поставили студенти розповсюдженості лідерських стилів, ми зробили також переведення цих оцінок у рангові. Тобто, якщо певному стилю студент ставив найбільший процент, то цій відповіді призначався ранг 3, при найменшому проценті – ранг 1, при рівних значеннях призначався середній ранг. Обчислення результатів за рангами дозволяло додатково визначити, яка кількість студентів вважає превалюючим той або інший стиль.

Участь в опитуванні студентів різних спеціальностей дозволила порівняти сприйняття лідерських стилів викладачів студентами технічного та гуманітарного профілю. Для статистичного аналізу результатів анкетування використовувався критерій Стьюдента. Критичне значення дорівнювало для $p \leq 0.01$ $t_{кр} = 2,58$ для $p \leq 0.05$ $t_{кр} = 1,96$.

Для статистичного аналізу відповідей студентів, переведених у ранг, використовувався критерій Фішера. Критичне значення дорівнювало для $p \leq 0.01$ $\varphi_{кр} = 2,31$, для $p \leq 0.05$ $\varphi_{кр} = 1,64$.

У даному випадку використовувався критерій Фішера, оскільки відбувалось порівняння кількості студентів, які поставили певний ранг кожному із лідерських стилів викладачів, тобто двох показників, що

характеризують частоту ознаки, яка має два значення (наприклад, кількість респондентів, що поставили ранг 3 певному стилю та кількості респондентів, які цього не зробили). Застосування ж іншого критерію – критерію Стьюдента – для аналізу результатів відповідей у процентному співвідношенні пов'язано з перевіркою рівності середніх значень у двох незалежних групах.

За результатами проведеного опитування студенти вважають, що найбільш характерним для викладачів є демократичний стиль. Середнє арифметичне всіх відповідей студентів – 57,4 %. Ліберальний стиль є найменш розповсюдженим для викладачів (середнє арифметичне – 21,9 %).

Потрібно відзначити, що хоча з точки зору студентів у поведінці викладачів переважає демократичний стиль, але у значній кількості ситуацій викладачі використовували авторитарний (середнє арифметичне 38,7 % всіх відповідей). Більше того, якщо скласти прояв авторитарного та ліберального стилів викладачів, то виявляється, що за оцінкою студентів кількість ситуацій, в яких вони стикались із небажаними стилями викладацької поведінки майже дорівнює (навіть дещо перевищує) прояву демократичного викладацького стилю (60,6 % та 57,4 % відповідно).

Наочно розповсюдженість лідерських стилів викладачів за результатом опитування студентів показано на рис. 1.

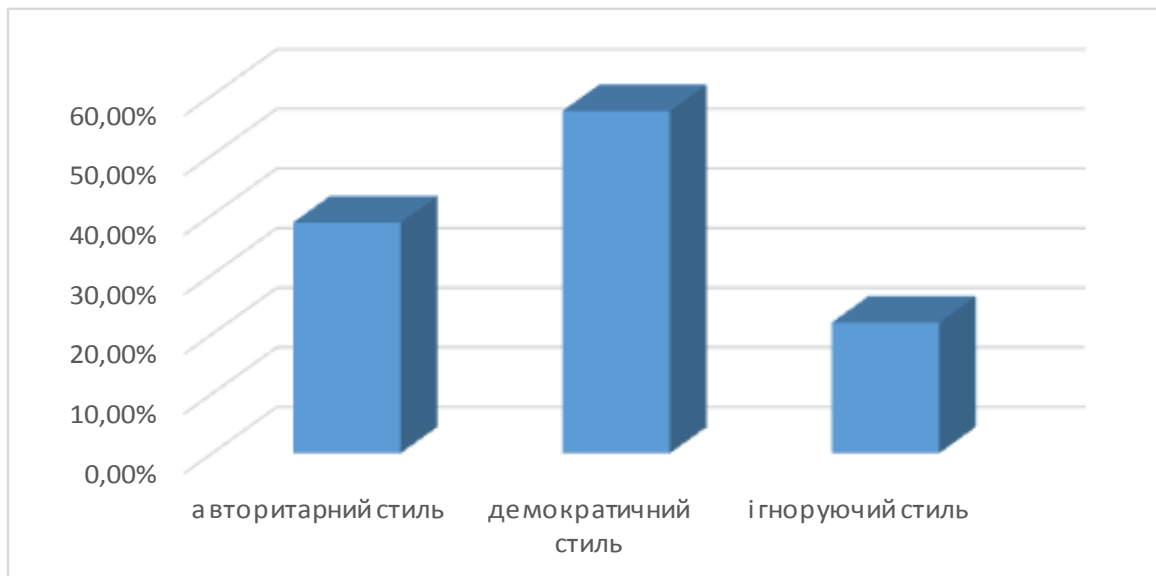

Рисунок 1 – Рівень прояву лідерських стилів викладачів вищої школи за оцінкою студентів, %

Переведення процентних оцінок студентів у ранг дозволило визначити, що 22,7 % студентів вважають, що авторитарний стиль переважає серед двох інших, при цьому 26,6 % респондентів відзначили, що авторитарний переважає демократичний, 68,3 % – що авторитарний переважає ліберальний.

Вважають, що демократичний стиль переважає серед двох інших 57,3 % студентів, при цьому 60,9 % опитаних осіб вказали, що демократичний переважає авторитарний, 84,6 % – що демократичний переважає ліберальний.

Тільки 7,6 % студентів відзначають, що ліберальний стиль переважає серед двох інших, при цьому 17,1 % – що ліберальний переважає авторитарний, 11,9 % – що ліберальний переважає демократичний.

Порівняння того, якому стилю студенти давали більші оцінки за допомогою переведення оцінок у ранг, дозволяє побачити, що переважна більшість студентів (майже 60 %) ставили демократичний стиль на перше місце, як стиль, що проявляється у викладачів більшою мірою. І тільки трохи більше 20

% студентів ставили найбільші оцінки авторитарному стилю викладачів.

При цьому 12,4 % респондентів вважають, що авторитарний та демократичний стилі викладачів проявляються однаковою мірою, 14,6 % – що однаково проявляється авторитарний та демократичний, і тільки 3,4 % студента поставили однакові оцінки демократичному та ліберальному викладацькому стилю. Тобто хоча тільки близько 20 % студентів вважають, що авторитарний стиль є домінуючим, але практично половина студентів (47 %) вказують, що авторитарний стиль або притаманний викладачам більшою мірою, ніж інші, або рівною мірою з двома іншими. І хоча для демократичного стилю такі оцінки є набагато більшими (73,1 % студентів), вважаємо, що оцінка студентами прояву авторитарного стилю викладачів є досить високою й має бути проведена спеціальна робота для того, щоб стиль викладання був сприятливішим для студентів.

Наочно порівняння рангових оцінок прояву лідерських стилів викладачів показано на рис. 2.

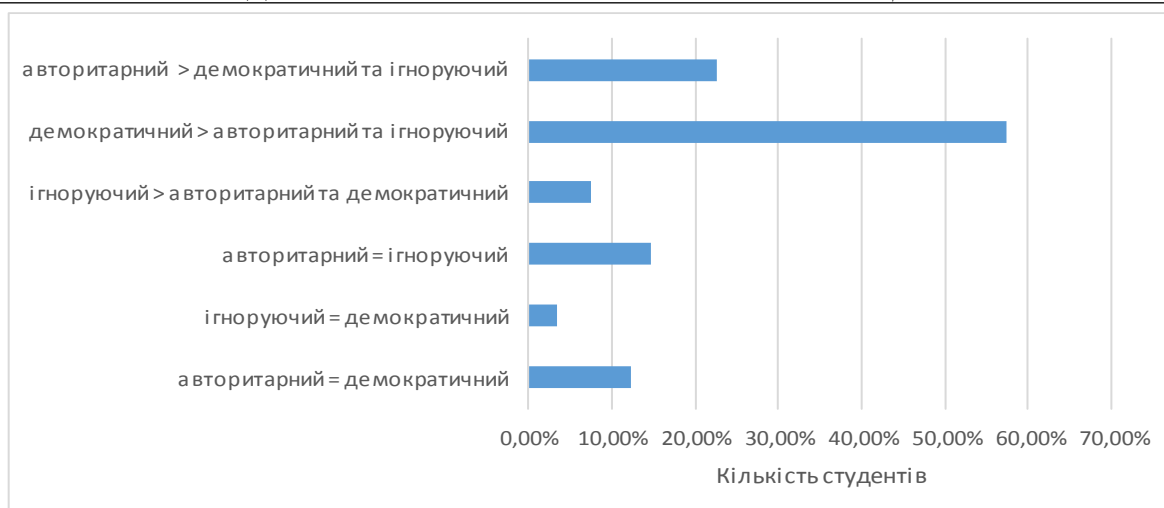

Рисунок 2 – Кількість студентів, які оцінюють прояв певного лідерського стилю більшим у порівнянні з іншими стилями, %

Порівняння відповідей студентів гуманітарного та технічного профілю дозволило визначити, що рівень прояву авторитарного та ліберального стилів у цих двох групах респонденти оцінюють майже однаково. Студенти вважають, що авторитарний стиль характерний для 38,7 % та 38,8 % викладачів відповідно, ліберальний – для 21,3 % та 22,9 % викладачів відповідно.

В обох групах вважають, що демократичний стиль є найбільш розповсюдженим у діяльності викладачів. При цьому студенти гуманітарного профілю оцінюють рівень прояву демократичного стилю вище (59,9 %), ніж студенти технічного (53,4 %). Порівняння оцінок двох груп показано на рис. 3.

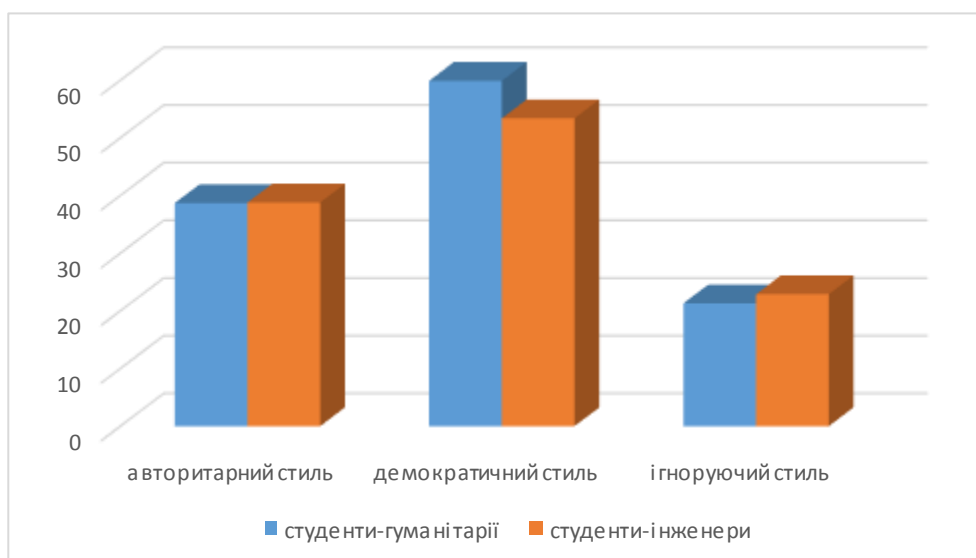

Рисунок 3 – Рівень прояву лідерських стилів викладачів за оцінкою студентів гуманітарного та технічного профілів, %

Статистичний аналіз за критерієм Стьюдента, дозволив визначити, що різниця в оцінці демократичного стилю

студентами гуманітарного та технічного профілю є значущою (табл. 2).

Таблиця 2 – Значущість рівнів прояву лідерських стилів викладачів за оцінкою студентів гуманітарного та технічного профілів

Лідерський стиль викладачів	Групи студентів, %		Критерій Стьюдента
	студенти-гуманітарії	студенти-інженери	
Авторитарний стиль	38,7	38,8	$t_{\text{емп}} = 0$
Демократичний стиль	59,9	53,4	$t_{\text{емп}} = 3^*$
Ліберальний стиль	21,3	22,9	$t_{\text{емп}} = 0.8$

* – значуще для $p \leq 0.01$

Отже, можна припустити, що викладачі гуманітарних дисциплін переважно оцінюються студентами значно більш демократичними (для $p \leq 0.01$), ніж викладачі технічних.

Порівняння рангових оцінок студентів гуманітарного та технічного профілю дозволяє визначити, що в обох групах приблизно однакова кількість респондентів вказала авторитарний стиль як більш характерний для викладачів, ніж два інших стилі. Серед студентів гуманітарного профілю таких було 22,4 %, серед студентів технічного – 23,1 %. При цьому 25,9 % студентів-гуманітаріїв вважає, що авторитарний стиль переважає демократичний, а 67,3 % – що авторитарний переважає ліберальний, серед студентів-інженерів таких було 27,6 % та 69,9 % відповідно.

Дещо більша кількість студентів гуманітарного профілю (59,1 %) вважає, що демократичний стиль переважає два інших, порівняно зі студентами технічного профілю (54,5 %). При цьому 62,2 % студентів-гуманітаріїв вважає, що демократичний стиль переважає авторитарний, а 86,6 % – що демократичний переважає ліберальний, серед студентів-інженерів таких було 27,6 % та 69,9 % відповідно.

Дещо менша кількість студентів гуманітарного профілю (6,3 %) вважає,

що ліберальний стиль викладачів переважає два інших, порівняно зі студентами технічного профілю (9,6 %). При цьому 16,5 % студентів-гуманітаріїв вважає, що ліберальний стиль переважає авторитарний, а 11 % – що ліберальний переважає демократичний, серед студентів-інженерів таких було 17,9 % та 13,7 % відповідно.

Вважають, що авторитарний та демократичний стиль викладачів проявляється однаковою мірою 11,8 % студентів гуманітарного профілю та 13,5 % студентів технічного. Дещо більшою є кількість студентів гуманітарного профілю, ніж технічного, які вважають, що однаковою мірою серед викладачів є розповсюдженим авторитарний та ліберальний стилі (16,1 % та 12,3 % відповідно). Майже в два рази більша кількість студентів технічного профілю, ніж гуманітарного вважають, що кількість викладачів із демократичним та ліберальним стилем однакова (5,1 % та 2,4 % відповідно).

Наочно порівняння рангових оцінок студентами гуманітарного та технічного профілю прояву лідерських стилів викладачів показано на рис. 4.

Результати статистичного аналізу за критерієм Фішера показано у табл. 3.

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНІВ
ЛІДЕРСТВА, УПРАВЛІННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ОБ'ЄКТУ**

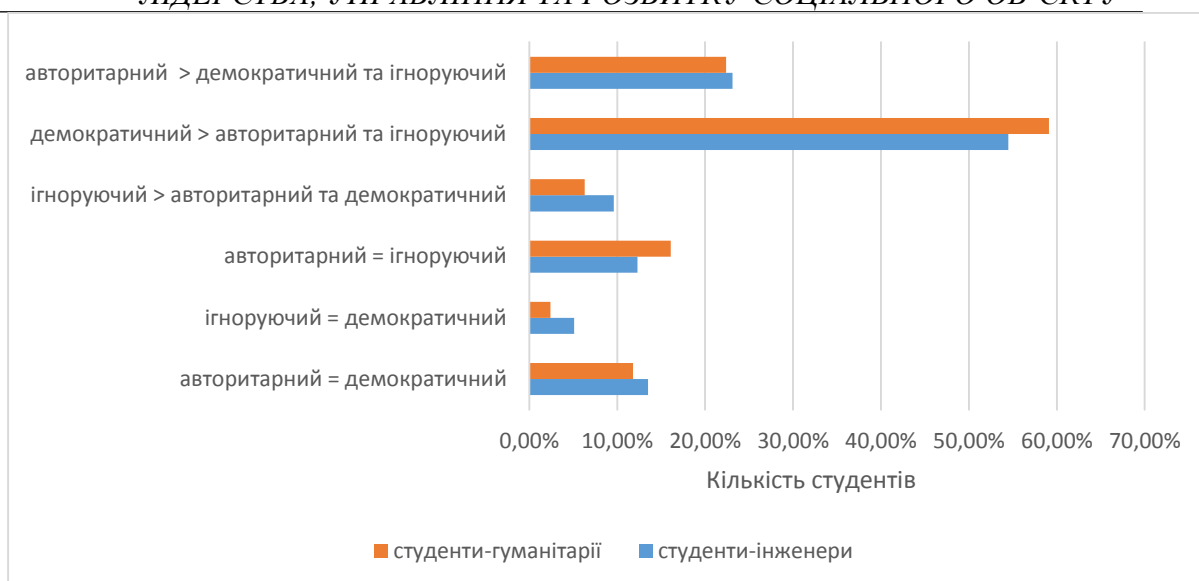

Рисунок 4 – Кількість студентів гуманітарного та технічного профілю, які оцінюють прояв певного лідерського стилю більшим у порівнянні з іншими стилями, %

Таблиця 3 – Значущість різниці кількості студентів гуманітарного та технічного профілю, які оцінюють прояв певного лідерського стилю більшим у порівнянні з іншими стилями

Лідерський стиль викладачів	Кількість студентів, %		Критерій Фішера
	студенти-гуманітарії	студенти-інженери	
Авторитарний стиль більшою мірою характерний, ніж два інших	22,4 %	23,1 %	$\varphi_{емп} = 0.167$
Демократичний стиль більшою мірою характерний, ніж два інших	59,1 %	54,5 %	$\varphi_{емп} = 0.914$
Ліберальний стиль більшою мірою характерний, ніж два інших	6,3 %	9,6 %	$\varphi_{емп} = 1.209$

Як видно з таблиці 3, немає значущої різниці у кількості студентів, які оцінюють прояв відповідно авторитарного, демократичного та ліберального стилю більшим у порівнянні з іншими стилями.

Висновок з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, за результатами проведеного дослідження було визначено, що найбільш характерним для викладачів (майже для 60 %) є демократичний стиль, а ліберальний стиль викладачі проявляють найменше (біля 22 %). У той же час досить значна кількість викладачів (біля

40 %) використовує авторитарний стиль. Ці дані дозволяють відзначити, що за оцінкою студентів приблизно однакова кількість викладачів може використовувати як найбільш сприятливий лідерський стиль (демократичний), так і – небажані (авторитарний та ліберальний).

Переважає більшість студентів (майже 60 %) вважають, що демократичний стиль у викладачів вищої школи проявляється більшою мірою, ніж інші. І тільки трохи більше 20 % студентів ставили найбільші оцінки авторитарному стилю викладачів; для ліберального стилю таких студентів було

тільки 7,6 %. У той же час практично половина студентів вказують, що авторитарний стиль або притаманний викладачам більшою мірою, ніж інші, або рівною мірою з двома іншими.

Порівняння відповідей студентів гуманітарного та технічного профілю дозволило визначити, що рівень прояву авторитарного та ліберального стилів викладачів у цих двох групах респонденти оцінюють майже однаково. Студенти гуманітарного профілю оцінюють рівень прояву демократичного стилю статистично значуще вище, ніж студенти технічного. Немає значущої

різниці у кількості студентів у цих двох групах, які оцінюють прояв відповідно авторитарного, демократичного та ліберального стилю викладачів більшим у порівнянні з іншими стилями.

Отримані результати дозволяють відзначити необхідність цілеспрямованого навчання викладачів вищої школи для розвитку їхньої здатності корегувати власний стиль та використовувати у навчальній практиці найбільш ефективний демократичний стиль. На вирішення цієї проблеми можуть бути спрямовані подальші педагогічні дослідження.

Список літератури:

1. Беляєва, О.М. (2017). Педагогічне спілкування викладача вищої школи: стилі та моделі. В *Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи : збірник статей II Всеукр. наук.-практичн. конференції* (сс. 15-21). Полтава: ВДНЗУ «УМСА».

2. Жданова-Неділько, О. (2013). Майстерність педагогічного діалогу як основи дидактичної комунікації при підготовці майбутнього вчителя. *Витоки педагогічної майстерності*, 12, 70 – 75.

3. Зязюн, І.А., Крамущенко, Л.В. & Кривонос, І.Ф. (1997). *Педагогічна майстерність*. К.: Вища школа.

4. Козлова, О.С. (2013). Соціально-психологічні чинники професійного іміджу викладача внз. *Актуальні проблеми психології*, 4(9), 191 – 200.

5. Савчук, О.В. (2009). Впровадження інтерактивних методик навчання як складова процесу трансформації освіти. *Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки*, 157, 151 – 156.

6. Терлецька, Ю.М. (2016). Залежність ефективності фахової діяльності викладачів вищої школи від їх стилю управління. *Науковий вісник*

Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки, 3(20), 87 – 93.

7. Bota, O.A., & Tulbure, C. (2017). The Relationship Between Leadership Styles and Pupils' School Results. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*, 23, 460-467.

8. Cheung, R., Reinhardt, T., Stone, E., & Little, J. W. (2018). Defining teacher leadership. *Phi Delta Kappan*, 100(3), 38 – 44.

9. Dahar, M.A., Faize, F.A., Niwaz, A., Hussain, M.A., & Zaman, A. (2010). Relationship between the Leadership Styles and Academic Achievement at the Secondary Stage in Punjab. *International Journal of Academic Research*, 2(6), 459 – 462.

10. Palamarchuk, O. (2015). The leading role of teachers in the development of higher education. *International journal of University and Leadership*, 1, 37 – 41.

11. Szeto, E., & Cheng, A. Y.-N. (2018). Principal-teacher interactions and teacher leadership development: beginning teachers' perspectives. *International Journal of Leadership in Education*, 21(3), 363 – 379.

12. Von Esch, K.S. (2018). Teacher leaders as agents of change. Creating contexts for instructional improvement for english learner students. *Elementary School Journal*, 119(1), 152-178.

13. Zacher, H., & Johnson, E. (2015). Leadership and creativity in higher

education. *Studies in Higher Education*, 40(7), 1210 – 1225.

References:

1. Byelyayeva, O.M. (2017). *Pedagogichne spilkuvannya vykladacha vyshhoyi shkoly: styl'i ta modeli* [A university teacher's pedagogic communication: styles and models]. V Aktual'ni py'tannya lingvistyky, profesijnoi lingvodydaktyky, psyxologiyi i pedagogiky vyshhoyi shkoly: zbirnyk statej II Vseukr. nauk.-praktychn. konferencyi (pp. 15 – 21). Poltava: VDNZU «UMSA» [in Ukrainian]

2. Zhdanova-Nedil'ko, O. (2013). *Majsternist` pedagogichnogo dialogu yak osnovy` dydaktychnoyi komunikaciyi pry pidgotovci majbutn`ogo vchy`telya* [Skillfulness in pedagogic dialogue as a foundation of didactic communication when training a teacher-to-be]. Vy`toky` pedagogichnoyi majsternosti, 12, 70 – 75 [in Ukrainian]

3. Zyazyun, I.A., Kramushhenko, L.V. & Kryvonos, I.F. (1997). *Pedagogichna majsternist`* [Pedagogic skillfulness]. K.: Vyshha shkola [in Ukrainian]

4. Kozlova, O.S. (2013). *Social`nopsy`xologichni chy`nny`ky` profesijnogo imidzhu vykladacha vnz*. [Socio-psychological constituents of a university teachers professional image]. Aktual'ni problemy` psy`xologiyi, 4(9), 191 – 200 [in Ukrainian]

5. Savchuk, O.V. (2009). *Vprovadzhennya interaktyvny`x metody`k navchannya yak skladova procesu transformaciyi osvity`* [Introduction of interactive teaching methods as an element of the education's transformation process]. Visnyk Cherkas`kogo universy`tetu. Seriya Pedagogichni nauky, 157, 151 – 156 [in Ukrainian]

6. Terlec`ka, Yu.M. (2016). *Zalezhnist` efektyvnosti faxovoyi diyal`nosti vykladachiv vyshhoyi shkoly` vid yix stylyu*

upravlinnya [Dependence of university teachers' professional activities on their managerial style]. Naukovy`j visnyk Xersons`kogo derzhavnogo universy`tetu. Seriya Psy`xologichni nauky, 3(20), 87 – 93 [in Ukrainian]

7. Bota, O.A., & Tulbure, C. (2017). The Relationship Between Leadership Styles and Pupils' School Results. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*, 23, 460-467.

8. Cheung, R., Reinhardt, T., Stone, E., & Little, J. W. (2018). Defining teacher leadership. *Phi Delta Kappan*, 100(3), 38 – 44.

9. Dahar, M.A., Faize, F.A., Niwaz, A., Hussain, M.A., & Zaman, A. (2010). Relationship between the Leadership Styles and Academic Achievement at the Secondary Stage in Punjab. *International Journal of Academic Research*, 2(6), 459 – 462.

10. Palamarchuk, O. (2015). The leading role of teachers in the development of higher education. *International journal of University and Leadership*, 1, 37 – 41.

11. Szeto, E., & Cheng, A. Y.-N. (2018). Principal-teacher interactions and teacher leadership development: beginning teachers' perspectives. *International Journal of Leadership in Education*, 21(3), 363 – 379.

12. Von Esch, K.S. (2018). Teacher leaders as agents of change. Creating contexts for instructional improvement for english learner students. *Elementary School Journal*, 119(1), 152 – 178.

13. Zacher, H., & Johnson, E. (2015). Leadership and creativity in higher education. *Studies in Higher Education*, 40(7), 1210 – 1225.

Стаття надійшла до редколегії
10.09.2019